

Zsivity Tímea[✦]

Kosovó és az igazságos háború elvei

A NATO-bombázás etikai és jogi kérdései

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.4.94

A tanulmány a koszovói albánok és szerbek között kialakult fegyveres konfliktus rendezése érdekében végrehajtott 1999-es NATO-bombázás kapcsán felmerült etikai és jogi kérdéseket vizsgálja, az igazságos háború elmélete tükrében. A konfliktus hátterében Koszovó többségi albán lakosságának elszakadási törekvése, a szerb hatóságok által alkalmazott erőszakos elnyomás és az etnikai tisztogatás miatti nemzetközi figyelem állt. Az írás a NATO beavatkozás jogosságát, az alkalmazott katonai eszközök arányosságát, továbbá azok társadalmi-gazdasági, politikai hatásait elemzi. A koszovói beavatkozás kapcsán felmerül a kérdés, hogy a nemzetközi jog és az igazságos háború elmélete mennyire alkalmazható a mai globális kihívások és konfliktusok fényében. A koszovói események azt mutatják, hogy a modern háborúk és fegyveres intervenciók céljai gyakran túlmutatnak a klasszikus területi és politikai megfontolásokon, s a nemzetközi biztonság, valamint a humanitárius indokok központi szerepet kapnak. A tanulmány rámutat arra, hogy az 1999-es NATO beavatkozás jogi és morális megítélése vegyes, és figyelmeztet a modern katonai beavatkozások szabályozási és etikai dilemmáira.

KULCSSZAVAK: Szerbia, Koszovó, NATO, igazságos háború

Kosovo and the Principles of Just War: The Ethical and Legal Issues of NATO Bombing

This paper examines the ethical and legal issues raised by NATO's 1999 bombing conducted to resolve the armed conflict between Kosovo Albanians and Serbs, in the context of the theory of just war. The background of the conflict was marked by Kosovo's majority Albanian population's secessionist aspirations, violent repression by Serbian authorities, and international attention due to ethnic cleansing. The paper analyses the legitimacy of NATO's intervention, the proportionality of the military means employed, and their socio-economic and political impacts. The Kosovo intervention raises the question of how applicable international law and the theory of just war are in the face of today's global challenges and

✦ Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Európa Stratégia Kutatóintézet, kutató –
Ludovika National University of Public Service, Europe Strategy Research Institute, researcher;
e-mail: zsivity.timea@uni-nke.hu; <https://orcid.org/>

conflicts. The events in Kosovo show that the objectives of modern wars and armed interventions often go beyond traditional territorial and political considerations, as international security and humanitarian reasons play a central role. The study highlights that the legal and moral perceptions of the 1999 NATO intervention are mixed, and warns of the legal and ethical dilemmas of modern military interventions.

KEYWORDS: Serbia, Kosovo, NATO, Just War

Bevezetés

A koszovói albán–szerb konfliktus története és az ehhez fűződő etnikai, politikai és vallási kérdések a mai napig meghatározzák a térség geo- és biztonságpolitikai helyzetét. Koszovó a szerb nép nemzeti identitásának egyik alappillére. A szerbség erre a területre, mint vallási és szellemi kultúrájának bölcsőjére tekint, ugyanakkor a 20. század folyamán a Koszovóban végbemenő demográfiai és politikai átalakulások új kihívásokat eredményeztek. Az albán többségű Koszovó függetlenségi törekvései és a szerb kormány által alkalmazott erőszakos elnyomás vezetett az 1990-es évek végére kialakult humanitárius válsághoz, amely a nemzetközi közösség figyelmét is felkeltette. 1998-ban Robin Cook brit külügyminiszter Belgrádban közölte Milošević-tyel¹ az EU álláspontját: Koszovó nem tekinthető kizárólag Szerbia belügyének.² A szerb elnök kitarzott amellett, hogy a koszovói helyzet Szerbia belügye, és jelezte, hogy le kíván számolni a terroristákkal. A humanitárius válság fokozódása, a koszovói albánok tömeges elűzése, és a nemzetközi közvetítések kudarcai következményeként 1999. március 24-én a NATO humanitárius katasztrófa elkerülése érdekében, az ENSZ Biztonsági Tanácsának (BT) jóváhagyása nélkül, megkezdte a légitámadást Szerbia ellen.

Az 1999-es NATO-bombázás és annak előzményei kapcsán számos etikai és jogi kérdés merült fel, különösen az igazságos háború elmélete szempontjából. A NATO beavatkozásának jogossága, céljai és a háború alatt alkalmazott katonai eszközök arányossága mind olyan kérdések, amelyek azóta is intenzív vitákat váltanak ki a nemzetközi közvéleményben.

Az igazságos háború elmélete három fő területet érint: a háború indításának jogosságát (*jus ad bellum*), a háború során alkalmazott eszközök erkölcsi megítélését, a háborúban betartandó normákat (*jus in bello*) és a háború után a körülmények rendezésének elveit (*jus post bellum*).³ Ezen elvek szerinti elemzés segíthet tisztázni, hogy miként lehet értékelni egy ilyen beavatkozást, és az milyen mértékben felel meg az igazságos háború elveinek.

A NATO 1999-es beavatkozása kapcsán különösen fontos az igazságos háború elméleti alapjainak vizsgálata, mivel a beavatkozás céljai és eszközei a klasszikus területi és politikai érdekeken túlmutató, globális biztonsági és humanitárius indokokkal is magyarázhatók. Az etikai és jogi szempontok elemzése lehetőséget ad arra, hogy megértsük, miként alkalmazhatók az igazságos háború elvei a 21. századi globális konfliktusok esetében, és hogyan befolyásolják a modern katonai beavatkozások jogi és etikai megítélését.

1 Megjegyzés: Slobodan Milošević vezetéknéve „vić” végződésű, a szerb ć betű a magyar ty-nek felel meg.

2 Márkus 2022, 376.

3 Ujházi 2017, 26.

A tanulmány célja ezen elvek alkalmazhatóságának vizsgálata, rávilágítva arra, hogy a modern katonai beavatkozások gyakran túlmutatnak a hagyományos politikai érdekeken, új etikai és jogi kihívásokat teremtve a biztonsági és humanitárius célok érvényesítése érdekében.

Koszovó helyzete és a NATO beavatkozásának háttere

Koszovó, amely a középkori szerb állam történelmében meghatározó szerepet játszott, és a szerb nemzeti identitás szerves részét képezi, Jugoszlávia megalakulásától kezdve a délszláv állam politikai, gazdasági és etnikai feszültségekkel terhelt területe volt. Ennek oka egyrészt, hogy Albánia és Jugoszlávia határainak meghúzásakor a nyelv-nemzeti választóvonalakat nem vették figyelembe. Másrészt a történelmi és kulturális érveken túl nem szabad figyelmen kívül hagyni Koszovó bányakincsekben való bővelkedésének tényét. A trepčai, janjevoi és Novo Brdo-i bányákból már a középkori szerb állam időszakában folyamatosan termelték ki az aranyat, ezüstöt, rezet, ónt.⁴ A terület természeti adottságai ellenére Jugoszlávia gazdaságilag legfejletlenebb régiója és az ország egyetlen, többségében nem délszlávok lakta tartománya volt.

Az albán–szerb ellentét megértése érdekében szükséges megjegyezni, hogy a második világháború idején a koszovói, kelet-montenegrói és nyugat-macedóniai albánok aktívan, katonailag is támogatták a német megszállókat és szövetségeseiket. A jugoszláviai albánok körében a kommunista hatalom befolyása korlátozott volt. Ezzel párhuzamosan az albán vezetés arra törekedett, hogy a jugoszláviai albán közösségeket megnyerje magának. Az albán többségű délszláv területek esetleges Albániához csatolása képezte a leendő konfliktus egyik okát.⁵ Közben a jugoszláv vezetés dilemmája az volt, hogy először csatolják át ezeket a területeket, és azután hozzák létre a föderációt, vagy tartsák meg a fennálló határokat, és úgy alakítsák meg a föderációt? Végül az utóbbi megoldás mellett döntöttek, mivel úgy vélték, hogy a szocialista föderációban a határoknak már nincs jelentőségük.⁶ A kérdéses területekhez való viszony, valamint a határok körüli viták csak tovább mélyítették az albán–szerb ellentétet.⁷ 1948-ban, amikor Jugoszláviát kiközösítették a szocialista blokkból, egyidejűleg megromlott a Jugoszlávia és Albánia közötti kapcsolat. Enver Hoxha szembefordult Titóval, és lejárató kampányt indított ellene. Az Albániában tartózkodó jugoszláv kommunista tanácsadóknak távoznuk kellett az országból. Ezzel szertefoszlott Albánia jugoszláv föderációhoz való csatlakozásának és a koszovói albánok anyaországgal való egyesülésének lehetősége. Mindez negatív hatással volt az 1945-ben Jugoszláviához – azon belül is Szerbiához – csatolt Kosovo-Metohija

4 Márkus 2022, 62.

5 Životić 2009, 119.

6 Životić 2009, 120.

7 Megjegyzés: Boda Mihály *Határhelyzet-ideológiák a 19–20. századi Magyarországon* című tanulmányában részletesen elemzi, hogyan jelennek meg a kettő vagy több kultúra határán fekvő államok sajátos geopolitikai helyzetéből eredő sajátosságok a külpolitikai és háborús gondolkodásukban. A határhelyzetből fakadó geopolitikai ideológiákat határhelyzet-ideológiákként értelmezi, amelyeknek több típusát különbözteti meg. Lásd: <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/11605/9391>

Autonóm Területen élő albán lakosság társadalmi-gazdasági és politikai helyzetére. Ezt alátámasztja az a népszámlálási adat is, mely szerint 1953-ban a szerbek és montenegróiak Koszovó lakosságának 27%-át tették ki. Az alacsony létszám ellenére, ők alkották a párttagság felét, és közülük került ki a tartomány közigazgatási és gazdasági vezetőinek 68%-a.⁸ Az 1970-es években végbemenő reformfolyamatok jelentős változásokat hoztak Jugoszlávia és így Koszovó életében is. 1971-ben Jugoszlávia normalizálta kapcsolatát Albániával. Az 1974. évi jugoszláv alkotmány jelentős mértékben szűkítette a föderáció hatáskörét a tagállamok és a két autonóm tartomány javára. Vajdaság és Koszovó közvetlen, a tagköztársaságokéval egyenlő képviselethez jutott. A legfontosabb különbség a tagköztársaságok jogállásához képest, hogy nem rendelkeztek elszakadási joggal. E reformokkal párhuzamosan Koszovó etnikai szerkezete is jelentős változásokon ment keresztül: az albánok aránya folyamatosan növekedett, és erősebb politikai és társadalmi érdekképviseléssel bírtak, ami fontos szerepet játszott a térség politikai földrajzi folyamataiban. A tartományban élő szerbeknek ekkor már nemcsak demográfiai fenyegetettséggel kellett szembenézniük, hanem a politikai és gazdasági intézmények vezető pozícióinak elvesztésével is. Sérelmeik tovább szaporodtak, amikor a hatalomhoz jutott albán közösség egyre inkább éreztetni kezdte dominanciáját, például a szerbek számára fontos vallási-történelmi megemlékezések korlátozásával, ezzel párhuzamosan pedig az albán nemzeti ünnepek harsány és látványos megtartásával.⁹

Josip Broz Tito halála, a második világháború után kialakult kétpólusú világrend, majd a Szovjetunió felbomlása után a nagyhatalmi erőegyensúly felborulása jelentősen megváltoztatta Jugoszlávia megítélését a Nyugaton. A fennmaradásához már nem fűződtek nyugati érdekek, így az országot egyben tartó gazdasági támogatások mértéke is megcsappant. Ezt követően Koszovóban tüntetések törtek ki, ahol az albán többség már a függetlenséget követelte. A konfliktus 1989-ben, Slobodan Milošević hatalomra jutásával érte el tetőpontját. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság 1992. április 27-én elfogadott Alkotmánya eltörölte a tartományok alkotmányozási és törvényalkotási jogát, valamint megszüntette azok önálló pénzforrásait. Koszovóban közben a nemzetiségi alapú incidensek mindennapossá váltak, és egyre súlyosabb formákat öltöttek. A feszültség fokozódása vérontáshoz vezetett. A Koszovói Felszabadító Hadsereg (UCK) először 1997. november 27-én jelent meg nyilvánosan, a szerbekkel szembeni ellenállás központjaként ismert Drenica régióban. Ettől kezdve az UCK gyakorolta az informális hatalmat ezen a területen, és a szerb állami képviselők belépése már komoly kockázattal járt. 1998. január 22-én egy szerb önkormányzati képviselőt, 1998. február 8-án pedig 4 rendőrt öltek meg.¹⁰ Az erőszakcselekményeket a szerb rendőrség megtorolta, ami végül a konfliktus eskalációjához vezetett. Az esetre reagált a nemzetközi közösség is. 1998 márciusában a nemzetközi Összekötő Csoport¹¹ (Egyesült Államok, Oroszország, Nagy-Britannia, Franciaország,

8 Márkus 2022, 334.

9 Márkus 2022, 342.

10 Márkus 2022, 375.

11 Megjegyzés: az Összekötő Csoporton a fentiekben felsorolt országok ad hoc testülete értendő, amelynek feladata a Balkán problémáinak megvitatása volt.

Németország, Olaszország) bonni ülésén a jelenlévő vezetők ultimátumot küldtek Miloševićnek: Koszovó ügyét négy héten belül rendezni kell, ellenkező esetben Jugoszlávia külföldön lévő vagyonát befagyasztják és fegyverembargót vezetnek be az ország és az UCK ellen.¹² 1998 májusában a NATO külügyminiszterei nyilatkozatot adtak ki Koszovó ügyében, amelyben aggodalmukat fejezték ki a koszovói fegyveres konfliktus regionális stabilitásra gyakorolt hatása miatt, különös tekintettel a boszniai békefolyamat törekeny állapotára. Albánia és Macedónia esetében is hangsúlyozták a megelőző lépések fontosságát, és tiranai összekötőn keresztül elkezdtek a NATO-csapatok telepítésének előkészítését. A konfliktus megoldásaként Belgrád és a koszovói albán vezetés közötti tárgyalásokat javasolták az emberi jogok javításáról és a tartomány státuszáról, Jugoszlávia területi integritásának megőrzése mellett.¹³ A belgrádi és koszovói fél között azonban olyannyira megromlott a viszony, hogy a konfliktus békés úton való rendezésére már nem volt lehetőség. Minden egyes diplomáciai erőfeszítés kudarcba fulladt, és mindkét fél részéről időhúzásnak bizonyult. A szerb oldal időről időre túlzott erővel megtorolta a legkisebb albán provokációkat is. A menekültek száma 1998. május–szeptember között 250 ezerre nőtt. Az amerikai vezetés elérkezettnek látta az időt, hogy a válságkezelés új szintre lépjen. Albright, amerikai külügyminiszter a helyzet kapcsán a következőt nyilatkozta: „Világossá vált, hogy a gazdasági szankciók nem fogják megállítani Miloševićet az albánok legyilkolásában (...)” hangsúlyozta, hogy „összehangolt stratégiát kell kezdeményeznünk, azzal a céllal, hogy véget vessünk Belgrádban Milošević kormányzásának”.¹⁴ Egy másik Koszovóval kapcsolatos megnyilvánulása során a következőt nyilatkozta: „nem engedjük megisméltódní azt a mészárlást, amelynek Boszniában voltunk tanúi.”¹⁵ Ekkor már a nemzetközi közösség is érzékelte, hogy valamit tenni kell. 1998 októberében Igor Ivanov orosz külügyminiszter és Szergejev védelmi miniszter igyekeztek együttműködésre ösztönözni Miloševićet. Majd ezt követően Richard Holbrooke, a daytoni béketárgyalásokat sikerre vezető diplomata próbált áttörést elérni, de ő is ellenállásba ütközött. Milošević azt gondolta, hogy a NATO az ENSZ BT felhatalmazásának hiányában nem fog fegyveres erőt alkalmazni egy szuverén országgal szemben. Miután a szerb és koszovói fél közötti konfliktus békés úton való rendezésére tett utolsó utáni kísérlet, a „rambouillet-i tárgyalások” is kudarcba fulladtak. Szerbia hallani sem akart külföldi katonai erők bevonásáról az ország déli tartományába. Holbrooke 1999. március 23-án Belgrádban még igyekezett megegyezésre jutni Miloševićel, de a szerb elnök hajthatatlan maradt. Amikor a diplomáciai próbálkozások sikertelensége világossá vált, Javier Solana NATO-főtitkár utasítást adott Wesley Clark főparancsnoknak a légi hadműveletek megkezdésére. A NATO 1999. március 24-én, közép-európai idő szerint este 8 órakor kezdte meg az Allied Force fedőnevű légi támadó hadműveletét Jugoszlávia ellen.¹⁶

12 Márkus 2022, 377.

13 Márkus 2022, 381.

14 Albright 2004, 534.

15 Albright 2004, 535.

16 Juhász, Magyar, Tólas, Valki 2000, 293.

A NATO bombázás és az igazságos háború elméletének kérdései

A NATO légitámadásainak nemzetközi jogrenddel való összeegyeztethetősége a mai napig a jogi és politikai diskurzusok részét képezik. A második világháború után létrejött nemzetközi jogrend szerint fegyveres erőszakot csak önvédelemből vagy az ENSZ BT felhatalmazása alapján lehet alkalmazni. Ez a jogrend nem adott felhatalmazást arra, hogy bárki saját döntése alapján fegyveres erő alkalmazzon egy másik szuverén államban az emberi jogok védelme vagy a demokratikus rend kialakítása érdekében.

A koszovói válság idején Oroszország és Kína, mint az ENSZ BT tagjai nem szavazták meg a fegyveres erő alkalmazását. Oroszország nem nézte jó szemmel a NATO-bővítést, amit igyekezett minden rendelkezésére álló eszközzel megakadályozni. Moszkva a nyugat-balkáni konfliktusokat saját politikai-gazdasági és katonai céljainak elérése érdekében képes saját javára felhasználni. Közben Oroszország azt a képet mutatja magáról, hogy továbbra is olyan hatalom, amelyet számításba kell venni. A NATO a légitámadások megkezdésével tudatta Oroszországgal, hogy a nyugati hatalmak hol és miként látják szerepét a régióban, és hogy azt saját befolyási övezetük részeként kezelik. A NATO ezért cselekedett az ENSZ BT felhatalmazása nélkül. A döntés politikai és nem jogi érveken alapult. Figyelembe véve ezeket a történéseket, felvetődik a kérdés, hogyan lehet erkölcsileg igazolni napjaink fegyveres konfliktusait a klasszikus jogi fogalomrendszer és koncepciók tükrében. Erre próbál választ adni az igazságos háború elmélete.

Az igazságos háború elmélete a nyugati filozófiai, teológiai és jogi hagyományban gyökerezik.¹⁷ A háború indításának egyik kiemelt jelentőséggel rendelkező elve a háború igazságos okának (vagy céljának) a szabálya.¹⁸ A hagyományos elmélet szerint a beavatkozás az állami jogok és a közösségi önmeghatározás miatt csak korlátozott mértékben igazságos. Ezek egyike a humanitárius intervenció, ami Walzer eredeti elképzelése szerint igen korlátozott, csak a súlyos emberi jogsértés eseteire terjed ki.¹⁹

Koszovó esetében Walzer elmélete is alkalmazható. A NATO 1999-es beavatkozása az emberi jogok védelmére irányult, ugyanakkor felveti azokat az etikai és jogi kérdéseket, amelyeket Walzer az igazságos háború kapcsán említ. Szerinte nemcsak az aktuális agresszió elhárítása indokolhatja a háborút, hanem a megelőző beavatkozás is lehet igazságos, ha az agresszió már láthatóan fenyeget.²⁰ Koszovóban az etnikai tisztogatás elégséges okot adott a beavatkozásra, a NATO humanitárius indokokra hivatkozott, az intervenció mögött valójában geopolitikai érdekek is álltak. A NATO beavatkozás nem pusztán Koszovóról szólt, hanem a szövetség hitelességének megőrzéséről, az Oroszország és az Egyesült Államok közötti erőviszonyok tisztázásáról, a NATO jövőbeli szerepéről és mozgásteréről a Balkánon, illetve Bill Clinton és Tony Blair politikai manőverezéséről. Walzer elmélete szerint egy ország

¹⁷ Ujházi 2017, 26.

¹⁸ Boda 2023a, 62.

¹⁹ Boda 2023a, 65.

²⁰ Boda 2023b, 133.

belügyeibe akkor is be lehet avatkozni, ha az ország egy része ki akar szakadni, és ha a beavatkozás célja az emberi jogok védelme.²¹ Koszovóban a NATO beavatkozása épp ezt a szempontot érintette: a cél az emberi jogok védelme volt.

Itt fontos megjegyezni, hogy a bombázások megkezdésével Koszovóban felgyorsult a szerb erők előrenyomulása, s ezzel már a légicsapások első napjaiban a koszovói albánok újabb százazreit kényszerítették lakóhelyük elhagyására. Az etnikai tisztogatások felerősödése és az ezzel együtt járó menekülthullám váratlanul és felkészületlenül érte a NATO-t és nemzetközi közösséget is. Annak ellenére, hogy a humanitárius katasztrófa elkerülése volt a NATO intervenció fő indoka, az etnikai tisztogatások megakadályozása nem szerepelt a hadműveletek közvetlen katonai céljai között. A nemzetközi közösség is már a légitámadások megkezdése után látott neki a menekültek segélyezésének megszervezéséhez, holott Albánia és Észak-Macedónia²² már hónapokkal korábban a koszovóiak ellátásának terhével küszködött.²³

Ugyanakkor Walzer szerint a beavatkozás részben mindig az intervenciót végző állam érdekeit is szolgálja. A NATO számára a beavatkozás motivációja nem volt teljesen tisztán humanitárius, hanem összefonódott politikai és katonai érdekekkel is. Walzer szerint a beavatkozó állam számára a megvédendő emberéletek értéke nem mindig egyenlő a saját katonákéval, így a döntés mögött mindig jelen van a nemzeti érdekek védelme is,²⁴ amely Koszovó esetében is meghatározó szerepet játszhatott.

Az igazságos háború elméletének másik fontos eleme a háborús szabályok betartása (*ius in bello*), amely elsősorban a bevethető fegyverek és a nem harcolók védelmének biztosítására összpontosít. A *ius in bello* mint önálló kategória iránti figyelem a fegyverrendszerek fejlődésével és az új haditechnikai eszközök alkalmazásának elterjedésével fokozódott.

Walzer a háborúban érintett közösségek tagjait két csoportra osztja: a legálisan támadható harcolókra és a legálisan nem támadható nem harcolókra.²⁵ A harcolók a katonák, akik a katonává válásukkal lemondanak az élethez és a szabadsághoz való jogukról, miközben háborús jogot szereznek.²⁶ A háború nem a katonák személyes ügye, hanem politikai közösségük jogainak védelmét szolgálják.

A nem harcolók a civilek, akik nem mondanak le az élethez és szabadsághoz való jogukról, morális és jogi védelmet élveznek, így nem támadhatók a háborúban. A támadások során fontos különbséget tenni a harcolók és a nem harcolók között, ezt diszkriminációs szabálynak nevezik. A diszkrimináció tiltja a nem harcolók szándékos támadását. Kivételt tesz a nem szándékos, de előre látott károkkal, ha azok arányosak az igazságos cél elérésével. Ez a kettős hatás elve (járulékos kár). Walzer a háborús konvenció kapcsán is javasol módosításokat. Szerinte a katonák, akik a kiképzésük révén mindig potenciális veszélyt jelentenek, akkor is támadhatók, ha

21 Boda 2023b, 133.

22 Megjegyzés: Észak-Macedónia alatt Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság (*Former Yugoslav Republic of Macedonia-FYROM*) értendő.

23 Juhász, Magyar, Tólas, Valki 2000, 303.

24 Boda 2023b, 133.

25 Boda 2023b, 134.

26 Boda 2023b, 134.

nem harcolnak. Walzer a nem harcolókra vonatkozóan szűkíti az igazságos károkozás lehetőségeit. Szerinte nemcsak a szándék hiányát, előrelátottságot, igazságosságot és arányosságot kell figyelembe venni, hanem azt is, hogy a katonák minimalizálják a civilek kockázatát, még ha ez saját kockázataik növekedésével jár is.²⁷

Az 1999-es NATO légitámadás kapcsán elmondható, hogy egyes támadások nem feleltek meg az arányosság elvének. Az elektromos erőművekre mért csapás következtében az ország 70%-ban napokra megszűnt az áramszolgáltatás. E támadásokat először a szénszálas kazettásbombák bevetésével hajtották végre, amelynek nem a pusztítás, hanem a rongálás volt a célja. Két héttel később a NATO már tartós rombolást végző fegyverekkel támadta Szerbia energiaellátását. Az Obrenovac közelében lévő Nikola Tesla Szénerőművet bombázták és tették működésképtelenné.²⁸ Ezt követően az ország öt nagy transzformátorállomása is légicsapás célja lett, amelynek következtében a szerbiai nagyvárosok és körzetükbe tartozó települések elsötéttek. Ez konkrétan azt jelentette, hogy például a kórházakban a szülészeti osztályokon a csecsemők inkubátoraiban megszűnt az áramszolgáltatás. A támadások másik iránya Szerbia közlekedési infrastruktúrája ellen irányult. Ez a civil lakosságot súlyosan érintette. Vajdaság székvárosa, Újvidék hídjainak lebombázása hosszú időre megbénította a közlekedést. A híd például, amelyről tudjuk, hogy valószínűleg soha nem lesz katonai célokra felhasználva (például távoli elhelyezkedése miatt), kevés katonai jelentőséggel bír, és ezért nem tekinthető legitim célpontnak.²⁹

A célpontok listáján számos polgári létesítmény is volt. A közúti infrastruktúra mellett (közutak, vasúti pálya, hidak), többféle gyár (élelmiszer- és cukorfeldolgozó üzem, dohánygyár, a zombori cipőgyár), polgári objektumok, rádió- és televíziótorny, postahivatalok, nem katonai célú kormányzati igazgatási épületek, kormányzati rezidenciák, olajfinomítók, polgári repülőterek, benzinkutak és vegyi üzemek szerepeltek.³⁰ Bombák hullottak a nemzeti parkokra és rezervátumokra is.³¹ Számos vallási és kulturális emlékhely súlyosan megrongálódott, köztük templomok és kolostorok. Vízszivattyúkra is mérték csapást. Ennek következtében Belgrád kétféle lakosának hetven százaléka maradt folyóvíz nélkül, és a város vízkészletei 10%-ra csökkentek.³² A legnagyobb diplomáciai botrányt és sajtóvisszhangot kiváltó eset minden kétséget kizáróan a belgrádi bombázások során a kínai nagykövetséget ért találat volt, melynek következtében négy diplomata meghalt. Ennek kapcsán több elmélet látott napvilágot. Az egyik szerint a CIA a képviselő épületének tetején működő radarállomás miatt jelölte meg célpontként. A másik elmélet szerint az eredeti célpont a szerbiai Szövetségi Beszerzési és Ellátási Igazgatóság épülete volt, amely a fegyverbeszerzésekért volt felelős. Azonban minden kétséget kizáróan

27 Boda 2023b, 134.

28 Márkus 2022, 420.

29 Ceulemans 2008, 215.

30 Megjegyzés: egyes vélemények szerint azért kerültek a NATO célpontjainak listájára, mert azt a potenciális lehetőséget is figyelembe kellett venni, hogy a telekommunikációs eszközök vagy gyárak háborús célra is használhatóak lehetnek.

31 Kashnikov 2008, 232.

32 Kashnikov 2008, 232.

az információ egy CIA-ügynöktől jött, aki korábban Belgrádban szolgált. Az incidensért George Tenet CIA-igazgató és William Cohen védelmi miniszter vállalták a felelősséget.³³

A fent leírtakból következik, hogy a célpontok kiválasztása során nemcsak a harcolók és nem harcolók védelmét, hanem az arányosság elvét is figyelembe kell venni, biztosítva, hogy a katonai célok elérése ne okozzon aránytalan kárt a civilek között.

Az igazságos háború elméletének harmadik területe a háború utáni körülmények rendezésének elveit (*ius post bellum*) foglalja magába, amelyek a háború utáni békés rendezésre és a felek közötti viszonyok helyreállítására vonatkoznak. Koszovó esetében felmerül a kérdés, hogy lehetséges-e és milyen módon rendezni a felek közti viszonyt, figyelembe véve a háború után kialakult komplex politikai és etnikai helyzetet. A NATO jelenléte nem oldja meg maradéktalanul a régió problémáit, mivel a különböző etnikai csoportok közötti feszültségek továbbra is fennmaradtak. A radikalizálódó helyzet és az erőszak továbbra is jelen van, a szervezett bűnözés és korrupció sem szűnt meg. Azt is szükséges megemlíteni, hogy míg a koszovói albánok visszatérhettek otthonaikba, a szerb közösség tagjai és más kisebbségek – köztük bosnyákok, romák – biztonságos visszatéréséről nem beszélhetünk. Az etnikai tisztogatás és a fegyveres konfliktusoktól sem mentes helyzet nemcsak a régió stabilitását, hanem a demokratikus alapelvek érvényesülését is veszélyezteti. A *ius post bellum* elvei szerint a háború utáni rendezés akkor tekinthető igazságosnak, ha biztosítja a felek közötti politikai, jogi és társadalmi viszonyok igazságos helyreállítását. Koszovó esetében azonban az etnikai feszültségek és a gyűlölet továbbra is megnehezíti a felek közti párbeszédet. Ahogy azt a Raska és Prizren ortodox püspöke is hangsúlyozta a KFOR szerepével kapcsolatos tiltakozó levelében „most az albánok elnyomják a szerbeket”, és ugyanazokat a bűnöket követik el, amelyeket korábban a koszovói albánok ellen követtek el a Milošević-rezsim idején.³⁴ Ez a helyzet rámutat arra, hogy a NATO jelenléte nem elegendő a hosszú távú béke és stabilitás biztosításához, és a háború utáni igazságos rendezés elvei továbbra is figyelmen kívül maradnak. Ferenc pápa *Fratelli tutti* enciklikájában megfogalmazott gondolatai jól tükrözik ezt a problémát: „A papíron megkötött békeszerződés soha nem elegendő. Tovább kell lépünk, és fel kell tárunk a visszatérő válságok gyökerében rejlő igazságokat is.”³⁵

Az igazságos háború és

a modern katonai beavatkozások: összefüggések és tanulságok

Az igazságos háború elméletében a háború erkölcsi és jogi igazolhatóságának kérdése mindig is központi szerepet játszott. A 20. és 21. századi modern fegyveres konfliktusok (1999-es NATO légitámadás, a terrorizmus elleni háborúk stb.) rámutattak arra, hogy a jogi érvelés nagyrészt a nemzetközi jog alkalmazhatóságának nehézségei miatt problematikus. A jogi és etikai normák közötti feszültség különösen akkor válik érzékelhetővé, amikor a modern fegyverzet alkalmazásáról van szó. A fejlett

33 Márkus 2022, 420.

34 Kashnikov 2008, 226.

35 Ferenc pápa 2021, 114.

technológiai eszközök használata olyan kérdéseket vet fel, amelyekre a hagyományos jogi normák nem adnak egyértelmű választ. A civilek védelme és a háború humanitárius hatásai gyakran figyelmen kívül maradnak, ami etikailag kétséges helyzeteket eredményeznek. A nemzetközi jog gyakran képtelen gyorsan alkalmazkodni, és a szabályozás késlekedése tovább bonyolítja a háború igazolhatóságának kérdését.

Az 1999-es NATO-intervenció példája jól mutatja, hogyan változott a katonai beavatkozások jogi és etikai megítélése az elmúlt évtizedekben. A bombázás, bár az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazása nélkül történt, sokak szerint a humanitárius katasztrófa megakadályozása céljából indokolt volt. Az eset azonban komoly vitákat váltott ki a nemzetközi jog és a szuverenitás kérdését illetően. A modern katonai beavatkozások tehát nemcsak jogi, hanem erkölcsi dilemmákat is magukban hordoznak, amelyek előrevetítik a jövő katonai konfliktusainak komplexitását. A tanulások arra figyelmeztetnek, hogy a jövőbeli beavatkozások esetén a nemzetközi közösségnek jobban figyelembe kell vennie a jogi szabályozás mellett az emberi jogokat és a humanitárius elveket, hogy elkerülje a konfliktusok militarizálódását.

Koszovó esete jól illusztrálja a fent említett problémákat, hiszen a NATO beavatkozása után számos, jogi és etikai kérdéseket felvető helyzet alakult ki. A bombázás befejeztével és a szerb fegyveres erők kivonulásával az UCK igyekezett ellenőrzése alá vonni a területet.

Az UCK egységei 1999. június 11-én beléptek Pristina területére, és megszállták a város legfontosabb épületeit. Hasonlóan jártak el vidéken is, ahol rendfenntartó erőnek álcázták magukat, és sokszor az önkény és önbíráskodás forrásaivá váltak.³⁶ A gerillahadsereg destabilizáló tényezőnek számított, ezért a KFOR aláírta a csapattal a lefegyverzésről szóló határozatot. A nemzetközi közösség hallgatólagosan eltűrte az UCK továbbélését az 1999 szeptemberében felállított Koszovói Védelmi Erők kereteiben.³⁷ A KFOR és a NATO vezetői ezzel meghagyták az UCK mögött álló elitnek, hogy megőrizze katonai, politikai és gazdasági potenciálját. A bosszú és fékevesztett erőszak heteiben nemcsak a szerbek retteghettek, hanem mindenki, akiről azt feltételezték, hogy korábban a szerbek oldalán állt. Hamar megjelentek a hátrahagyott lakásokat és ingóságokat maguknak követelő fegyveres bandák is. Pristinában és környékén emberek tűntek el éjszaka, volt, akit később holtan találtak meg.³⁸ A KFOR és az ENSZ rendőrsége teljesen tehetetlen volt ezzel a jelenséggel szemben.

A koszovói események ráébresztették az Európai Unió vezetőit, hogy nem rendelkeznek a válságkezeléshez szükséges eszköztárral, és az Egyesült Államok segítségével nélkül képtelenek egy konfliktust kezelni. A megfelelő intézményi háttér hiánya miatt az EU vezetői, köztük Nagy-Britannia, Németország és Franciaország, hátrányba kerültek az amerikaiakkal szemben a válságkezelésben. Ezért az EU Tanácsának 1999 júniusában esedékes csúcstalálkozóján elfogadták az EU Közös Biztonsági és Védelmi Politikájáról szóló határozatot.³⁹

36 Márkus 2022, 432.

37 Márkus 2022, 432.

38 Márkus 2022, 434.

39 Márkus 2022, 425.

A jövőbeli katonai beavatkozások során elengedhetetlen, hogy a jogi és erkölcsi normák jobban összhangba kerüljenek. A háború etikai kérdéseinek kezelése nem csupán a katonai stratégiák szintjén fontos, hanem a nemzetközi jog fejlődésében is kulcsszerepet kell játszania. Az igazságos háború elmélete egy dinamikus és folyamatosan fejlődő terület, amely a jövőben még inkább figyelembe kell, hogy vegye az új típusú fenyegetéseket és a technológiai fejlődés hatásait.

Összegzés

A NATO 1999-es légitámadása számos jogi és etikai kérdést vetett fel az igazságos háború elméletének fényében. A beavatkozás nem rendelkezett az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazásával, ami vitát indított a nemzetközi jog és a szuverenitás védelmét érintő kérdésekben. A NATO humanitárius okokra hivatkozva indította meg a légitámadást, miközben geopolitikai érdekek is szerepet játszottak. A fő cél Oroszország nyugat-balkáni terjeszkedésének és befolyásának visszaszorítása, valamint a vele jó kapcsolatot ápoló milosevići rezsim megbuktatása és a boszniai események Koszovóban való megismétlésének megakadályozása volt.

A légitámadások nem minden esetben feleltek meg az arányosság elvének. A belgrádi kínai nagykövetség ért bombatámadás súlyos diplomáciai problémákra hívta fel a figyelmet. A nem harcolók védelmének figyelmen kívül hagyása, valamint a háború utáni stabilitás megteremtésének hiánya arra utalnak, hogy a beavatkozás nem felelt meg teljes mértékben az igazságos háború elveinek.

A jövőbeli beavatkozások esetében elengedhetetlen, hogy a jogi és erkölcsi normák összhangba kerüljenek. A modern fegyverzet és a háborús technológia fejlődése új kihívásokat jelent, amelyekre a hagyományos jogi szabályok nem adnak egyértelmű választ. Koszovó példája rávilágít arra, hogy a nemzetközi közösségnek figyelembe kell vennie az emberi jogokat, a civilek védelmét, és a hosszú távú béke biztosítását, miközben a katonai beavatkozások jogi és etikai vonatkozásait is megfelelően szabályozni kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Albright, Madeline 2004. *Egy bevándorló külügyminiszter emlékiratai*. Budapest: Geopen.
- Boda Mihály 2023. Határhelyzet-ideológiák a 19–20. századi Magyarországon. *Hadtudomány*, 33 (E-szám): 53–70.
<https://doi.org/10.17047/Hadtud.2023.33.E.53>
- Boda Mihály 2023a. Az igazságos háború elmélete és a teremtésvédelem: az igazságos háború elméletének története a középkortól a 20. századig a teremtésvédelem szempontjából. *Hadtudományi Szemle*, 16. (4): 123–137.
<https://doi.org/10.32563/HSZ.2023.4.6>
- Boda Mihály 2023b. A teremtésvédelem és az igazságos háborúelmélete: az elmélet kortárs formája Jeff McMahan revizionista elmélete. *Hadtudomány*, 33 (4): 57–72.
<https://doi.org/10.17047/Hadtud.2023.33.4.57>
- Ceulemans, Carl 2008. The NATO Intervention in the Kosovo Crisis March–June 1999. In Coppieters, Bruno; Fotion, Nick (szerk.): *Moral Constraints on War- Principles and Cases*. Lexington Books.

- Ferenc pápa 2021. *Fratelli tutti kezdetű enciklikája a testvériségről és a társadalmi barátságról.*
Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék könyvkiadója.
- Juhász József, Magyar István, Tálas Péter, Valki László 2000. *Koszovó. Egy válság anatómiája.*
Budapest: Osiris Kiadó.
- Kashnikov, Boris 2008. *NATO's Intervention in the Kosovo Crisis: Whose Justice?*
In Coppieters, Bruno; Fotion, Nick (szerk.): *Moral Constraints on War- Principles and Cases.*
Lexington Books.
- Márkus László 2022. *Koszovó története. Dardániától a brüsszeli dialógusig.*
Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Ujházi Lóránd 2017. *Az „igazságos háború” tan elemeinek tovább élése a jelenkori fegyveres konfliktusoknál.*
In Gőcze István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig.*
Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Životić, Aleksandar 2009. *Jugoszlávia külpolitikája a hidegháború idején – a felbomlás egyik oka?*
In Juhász József, Krausz Tamás (szerk.): *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után.*
Budapest: L'Harmattan Kiadó-ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék.